

Báthory Orsolya*

Martín de Roa – Taxonyi János: *A purgatóriumbeli lelkeknek állapottya*

A spanyol jezsuita Martín de Roa (1563–1637) *Estado de las almas en el Purgatorio* című műve 1619-ben jelent meg Sevilla városában. A szerző Martín de Roa 1563-ban született Cordobában, 1578-ban nyert felvételt a Jézus Társaságába, és 1594-ben tette le a négyes fogadalmát. Tizenhat éven át vezette a cordobai gimnázium poétikai-rétorikai osztályait, az akadémián pedig a Szentírás tanárává nevezték ki. Később nemcsak a cordobai, de az écijai, a malagai, valamint a sevillai iskolákat is vezette rektori minőségben. 1637-ben 74 évesen hunyt el a montillai kollégiumban.¹ Roa számos latin és spanyol nyelvű művet írt hosszú élete folyamán. A latin nyelvű művek zöme exegetikai és grammatikai témájú. Spanyol nyelvű munkáinak nagy része hazájának szentjeivel, és azok ünnepeivel foglalkozik, de emellett találni olyat is, amely bizonyos dogmatikai kérdések népszerű és olvasmányos tárgyalását tartalmazza. Így például Roa egyik könyve az őrangyalok szerepéről és jótéteményeiről szól, egy másik pedig azt ismerteti, milyen körülmények között van a lélek attól függően, hogy a halál után a mennyországba, a kisdetek limbusába vagy a pokolba kerül.² Roa ez utóbbi írásával a purgatóriumról szóló művét folytatta és egészítette ki. Az *Estado de las almas en el Purgatorio* az ún. spanyol aranykor egyik fontos alkotása, amelynek népszerűsége a „siglo d’Oro“ után is töretlen maradt. Közkeveltségét mi sem mutatja jobban, minthogy spanyol kiadásainak száma csak a XVII. században meghaladta a húszat, és még 1845-ből is tudunk edícióról. A mű népszerűsége nem korlátozódott Spanyolországra: az 1600-as évek folyamán a spanyol eredetiből származtak a portugál, olasz, francia, német, flamand és latin fordítások.³ Ez utóbbi *Status animarum purgatorii* címen jelent

* A szerző a MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ *Diccionario histórico ó Biografía Universal compendiada*, 11, ed. Anytonio y Francisco OLIVA, Barcelona, 1834, 203.

² *Oficios y beneficios del Ángel de nuestra Guarda*, Córdoba, 1622. *Del estado de los bienaventurados en el cielo, de los niños en el limbo, de los condenados en el infierno, y de este mundo después del día del juicio universal*, Sevilla, 1624.

³ Vö. Peter BURKE, *The Jesuits , II, Culturesm, sciences, and the arts 1540-1773*, University of Toronto Pres, Toronto, 2006, 28.

meg Bécsben, először 1633-ban, majd 1643-ban és végül 1688-ban.⁴ A latin verzió alapján készült el a könyv két, különböző fordítóktól származó lengyel kiadása is (Poznan, 1649 és Vilnius, 1671, 1695). Ugyancsak a klasszikus nyelvi változat az alapja a magyar nyelvű fordításnak, amely Taxonyi János (1677–1746) munkája, és amely csaknem pont száz évvel a spanyol első kiadás után jelent meg 1718-ban.

A mű a népszerűségét elsősorban annak köszönhette, hogy Roa egy, a híveket rendkívüli módon érdeklő, és egyúttal az aggodalmukra is bőven okot adó témát, vagyis a túlvilági vezeklést és annak körülményeit tárgyalta az egyszerű hívek számára is érthető populáris formában. A hívő tömegek kíváncsiságát ugyanis az Egyház katekizmusban közvetített állásfoglalása nem elégítette ki, a purgatóriumtan tárgyaló dogmatikai műveket nem ismerték, mert azok nem is nekik szóltak, és nem is tartalmazták az őket érdeklő kérdéseket. A számos szempontból vízvázalstónak tekinthető trienti zsinat is csak annyit közölt határozatában, hogy létezik tisztítóhely, és hogy az ott fogva tartott lelkeket a hívek közbenjáró imái, de leginkább az „oltár kedves áldozata” segíti.⁵ A határozat rendelkező része ugyanakkor arra inti a püspököket, hogy tiltsák meg a bizonytalan és babonás vélekedések terjesztését a tisztítóhelyre vonatkozóan.⁶ Így tehát nemcsak a hívek részéről mutatkozott igény egy, a túlvilági vezeklés körülményeit érthetően tárgyaló olvasmányra, de az Egyháznak is érdekében állt a purgatórium-tan dogmatikailag helytálló, egyházi tekintélyeken alapuló terjesztése. Az sem volt elhanyagolható szempont, hogy az élet végső dolgairól szóló tanítás közvetítése magában foglalta az erkölcsstanítás lehetőségét is.

⁴ A latin nyelvű fordítás a szintén jezsuita Giovanni Bucelleni (1599–1669) műve.

⁵ *Cum Catholica Ecclesia, Spiritu sancto edocta, ex sacris litteris, et antiqua Patrum traditione, in sacris Conciliis, et novissime in hac oecumenica Synodo docuerit, Purgatorium esse; animasque ibi detentas, fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio juvari.* (DS 1820).

⁶ *Apud rudem vero plebem difficiliores ac subtiliores quæstiones, quæque ædificationem non faciunt, et ex quibus plerumque nulla fit pietatis accessio, a popularibus concionibus secludantur. Incerta item, vel quæ specie falsi laborant, evulgari ac tractari non permittant. Ea vero, quæ ad curiositatem quamdam aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, tamquam scandala et fidelium offendicula prohibeant.* (DS 1820).

A mű Taxonyi fordításában huszonhárom fejezetből áll, az egyes kaputok a halálra, illetve a lélek halál utáni állapotára vonatkozó kérdéssel, témafelvetéssel kezdődnek. A kérdések között vannak dogmatikai jellegűek, de a többségük gyakorlati, erkölcsstanítói természetű, vagyis olyan felvetések, amelyek a teológiában járatlan híveket is érdekelték. Roa a fejezetekben közölt tanítás alátámasztására, vagy éppen kiegészítésére összesen több mint nyolcvan elbeszélő példát, *exemplumot* alkalmazott, ezáltal is megkönnyítve az adott téma megértését.

Az első kilenc rész a halállal, a purgatóriummal és az abban szenvedők körülményeivel, állapotával foglalkozik. Roa a következő kérdéseket teszi fel: Megjelenik-e az ördög az embernek halálakor? Hol van a purgatórium, és milyen részei vannak? Milyen büntetések vannak a tisztítóhelyen, és mennyi ideig tartanak? A purgatóriumban lévő lelkek tudnak-e saját magukról, és szerezhetnek-e információt az élők viselt dolgairól? Mennyire súlyosak a purgatóriumbeli kínok?⁷

A tizedik fejezetről a szerző azt részletezi, mit tehetnek az élők vagy a mennyországban lévő szentek annak érdekében, hogy enyhítsék és lerövidítsék az elhunytak lelkeinek szenvedését. A szerző kérdései a következők: Melyik miseáldozat használ inkább az elhunytak: az, amit gyászmisén mutatnak be, vagy amit a szentek ünnepein tartott miséken? A szentek könyörgése segít-e a holtak lelkein? Mennyiben segítik a búcsúk a purgatóriumbeli lelkeket? Mik a különbségek az élőknek és a holtaknak engedélyezett búcsúk között? A tizenhatodik részben a végtisztességről esik szó, a tizenhetedikben pedig arról, hogy azoknak, akik segíteni szeretnének a tisztítóhelyen lévőknél, milyen előkészületeket kell tenniük. Így például, aki jó cselekedetekkel akar használni az elhunytak lelkeinek, annak kegyelmi állapotban kell lennie, a halálos bűnben lévő jócselekedetei mit sem érnek. A szentmiseáldozat viszont, mivel érdeme nem a paptól vagy a misét kérőtől származik, mindig használ a lelkeknek, még abban az esetben is, ha a pap vagy a mise szerzője halálos bűnben is van.⁸

⁷ Martín de ROA, TAXONYI János, *A purgatóriumbeli lelkeknek állapotja. S azoknak az ő jó-tévőjükhöz-való hala-adása*, Nagyszombat, 1718, 1–54.

⁸ *Uo.*, 54–97.

Az utolsó hat fejezet tanítása már nem az elhunytakra, hanem az élőkre vonatkozik, ennek megfelelően a következő kérdéseket válaszolja meg. Az evilági családtagok, felebarátok hogyan hajtsák végre halottukért a segítő cselekedeteket (vagyis az alamizsnát, búcsúkat, vezeklést, könyörgéseket)? Kaphatnak-e búcsút a kisdedek limbusában lévők vagy az elkárhozott lelkek? Azok, akik a holtaknak ajándékozzák büntetésük elengedését, vajon meg fosztják-e magukat a búcsútól? Hogyan viszonyulnak a purgatóriumbeli lelkek a jótévőjükhöz? Isten miféle szigorú büntetéseket mért azokra, akik nem teljesítették az elhunyt végakarátát? Végül pedig: miképpen jelennek meg a halottak lelkei az élők számára?⁹

Az egyes fejezetekben felvetett témák nagy részét rendszeres dogmatikai összefoglalásokban is megtaláljuk, mint például Bellarmino *Disputationes de controversiis christianae Fidei* című művében.¹⁰ Annak a *De circumstantiis Purgatorii* című részében tárgyalja a purgatórium helyét, az ottani büntetések súlyosságát, időtartamát, és azt, hogy vajon ördögök kínozzák-e ott a lelkeket, vagy sem. A halottakról való gondoskodást illetően Bellarmino is értekezik az elhunytakért való imádságok fontosságáról, és külön fejezetet szán a végtisztességnek. A holtakért felajánlott búcsú kérdését a *De indulgentiis* című egységben fejt ki részletesen.

Roa Bellarminóval szemben a dogmatikailag megalapozott kérdések mellett olyan felvetésekkel is foglalkozik, melyek kívül esnek a katolikus egyház tanításán, igaz, ezeket némely tudós emberek vagy doktorok vélekedéseinek nevezi. Ilyen például az ördög megjelenése a halál pillanatában, vagy a szentek közbenjárása Istennél a halottak büntetésének elengedéséért.

A mű stílusa megfelelően a benne foglalt intenciónak, (vagyis a szélesebb néptömegek megismertetése a tisztítóhelyről szóló helyes tanítással) olvasmányos, és modern szemmel nézve is szórakoztató. Roa (illetve Taxonyi) a tisztítóhelyről szóló tanítást egyszerű formában, jól érthető módon adja elő. Annak érdekében, hogy a hívek még könnyebben megértsék, és később felidézzék a doktrínát és az erkölcszót, Roa szemléletes és emlékeztető

⁹ *Uo.*, 98–139.

¹⁰ Roberto BELLARMINO, *Disputationes Roberti Bellarmini ... de controversiis christianae fidei, adversus huius temporis haereticos : tribus tomis comprehensae*, Ingolstadii, 1592–1599.

példákat, exemplumokat illesztett be az értekező részek után. A valamennyi fejezetben előforduló két-három, esetleg több exemplum az elméleti mondanivaló, vagyis a hittani és morális tanítás illusztrálását és alátámasztását szolgálja.

Ha sorra vesszük, hogy Roa mely forrásokból válogatta ki az általa közölt példákat, az ókori anekdotatártól a szentek életrajzain át a szerzővel egykorú exemplum-gyűjteményekig találunk műveket. Az időben legkorábbi példagyűjtemény, amelyre Roa hivatkozik az Valerius Maximus anekdotagyűjteménye, a *Facta et dicta memorabilia* a Kr. u. 1. századból, időben ezt követi I. Nagy Szent Gergely pápa *Dialogi de vita Patrum* című hagiográfiai műve. (Ez utóbbinak a negyedik könyvében szereplő három, a tisztítóhely létezését illusztráló történet a későbbi évszázadok folyamán számtalanszor idézett exemplummá vált).¹¹ A következő éra, amelyből Roa forrásai kikerülnek a XII–XIII. század. Az ekkor keletkezett példatárakat a jezsuiták újra kiadták, mivel a 16-17. századi katolikus áhítati irodalom szerzői, köztük Roa, előszeretettel alkalmazták műveikben az exemplum formát.¹² Ilyen újra kiadott mű volt Petrus Venerabilis *Libri miraculorum*ja, Thomas Cantipratanustól a *Liber apum* vagy Caesarius von Heisterbach *Dialogus miraculorum* című műve. A Roa által használt XIII. század után keletkezett művek között meg kell említenünk Laurentius Surius *De probatis Sanctorum historiis* (Köln, 1570–1577) című művét, illetve a Johannes Maior által kiegészített és 1603-ban kiadott *Speculum exemplorum*ot. Ez utóbbival egy időben jelent meg Antoine D’Averoult francia nyelvű példagyűjteménye,¹³ amely műnek Roa vélhetőleg az 1614-es latin nyelvű fordítását (*Flores exemplorum*) használta.¹⁴ Néhány spanyol szerzőt is találunk az idézett kútfők sorában, mint például a jezsuita Pedro Sanchez (*Libro del Reyno de Dios*, Madrid, 1593), a domonkos Francisco Diago (*Historia de la vida, milagros, muerte y discipulos ... del Santo Vincente Ferrer*, Barcelona, 1600), vagy a ferences Fray Dimas Serpit, akinek *Tratado del purgatorio* (Barcelona, 1600) című műve egyik előképe lehetett Roa írásának.

¹¹ GREGORIUS Magnus, *Dialogi*, 4, 41; 4, 50; 4, 55.

¹² Vö. TÜSKÉS Gábor, *Az exemplum a 16–17. század katolikus áhítati irodalmában*, ItK, 1992, 2, 133.

¹³ Antoine D’AVEROULT, *Fleurs des exemples ou Catechisme historial*, Paris, 1608.

¹⁴ TÜSKÉS, *i. m.*, 135.

A források után térjünk vissza Roa művének szerkezetéhez. A purgatóriumról szóló értekezés zárófejezete után hat elmélkedés következik. Ezekben Roa azt kívánja demonstrálni, hogy a hívek miként foglalhatják személyes kontemplatív imáikba a tisztítóhelyről szóló hitelveket. A mű magyar fordítása a spanyol eredetivel ellentétben az elmélkedésekkel még nem ér véget, Taxonyi ugyanis a jó halálra való tizenkét előkészülettel toldotta meg az írást. A továbbiakban Taxonyi János fordításának keletkezési körülményeire szeretnék röviden rávilágítani.

A purgatóriumbeli lelkeknek állapotja. S azoknak az ő jó-tévőjükhöz való hala-adása 1718-ban jelent meg Nagyszombat városában. Taxonyi a művet Lósi és Hédervári Viczay Teréziának ajánlotta. Az ő tulajdonában volt a mű latin nyelvű változata, és nemcsak buzdította a jezsuita atyát annak fordítására, de a kiadás költségeit is magára vállalta. Nem Taxonyié volt azonban az egyetlen írás, melynek kiadását Viczay Teréz támogatta, ugyanis 1720-ban unokahúgának, a klarissza Viczay Rozália Annának (1692–1768) is segített megjelentetni lelkigyakorlatos elmélkedését.¹⁵ Taxonyi az ajánlásban megemlíti Viczay Terézia Hédervárnak nyújtott adományait is, mellyel a mezőváros vallási életét kívánta szolgálni. Így a Szent Mihály-templom oldalában megépíttette az ún. “halottak kápolnáját”, és ugyancsak Hédervárott a Krisztus öt sebe kongregáció alapításának is kezdeményezője volt.¹⁶ Viczay Terézia kegyes adományairól értesülünk az 1724-ben írt végrendeletéből is. Eszerint nemcsak az említett kápolnáról, és az ottani heti két szentmise mondásáról gondoskodott, hanem a hédervári és a környékbeli plébánosoknak is hagyott pénzt a szentmisékre. A hédervári “lauretumra” is volt gondja: a Boldogságos Szűz képének ruházatára, az oltár elkészítésére kettőszáz forintot adományozott.¹⁷

Taxonyi vélhetőleg 1715 körül találkozhatott először Viczay Teréziával, mivel a jezsuita az év őszén került Győrbe, ahol morális teológiát tanított. A győri templomban ő tartotta a nagyböjti magyar nyelvű prédikációkat. Ezzel egyidejűleg vezette a magyar lakosság körében fennálló Mária-kongregációt és a

¹⁵ Vö. SCHWARCZ Katalin, *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*, Szeged, 1994 (Olvasmánytörténeti dolgozatok, 6), 22.

¹⁶ ROA, TAXONYI, i. m., [V].

¹⁷ NÉMA Sándor, SMUK Péter, *Hédervár*, szerk. JÁSZBERÉNYI Ferencné Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2002, 35.

vele egyesített Haldokló Krisztus társulatot vagyis *Congregatio Agoniae* is.¹⁸ Ennek a győri Agonia-társulatnak Viczay Terézia 196 forintot adományozott 1717-ben, vélhetőleg azért, hogy ennek az összegnek egy részéből fedezzék a Taxonyi fordításának kiadását.¹⁹ Az edíció jól illeszkedett a magyarországi jezsuiták XVIII. század első felére jellemző könyvkiadási gyakorlatához. Abban az időben lendült fel ugyanis olyan viszonylag kis terjedelmű áhítati művek megjelentetése, melyek elsősorban gyakorlati szempontból szolgálták hatékonyan a hívek hittani és morális oktatását, nevelését. Ezek főleg idegen nyelvű munkák magyar fordításai, illetve magyar szerzők latin művei voltak.²⁰

Taxonyi még érdekesebbé tette a művet az Agonia-társulati hívek számára azáltal, hogy az elmélkedések után beillesztett egy, a jó halálra való felkészülést tanító művecskét. A *Maria a' halállal tusakodók anyja* a jezsuita Nádas János *Maria agonisantium mater* (Pragae, 1644) című példagyűjteményének fordítása, melyet a szintén Jézus Társaságbeli Jászberényi Tamás készített, és adott ki 1658-ban.

Végezetül arra a kézenfekvő kérdésre térek ki, hogy Taxonyi *Tüköreib*ben,²¹ kimutatható-e szöveg szerinti összefüggés Roa művével. Az eredmény negatív, amennyiben Taxonyi nem idéz Roa szövegéből, de még a purgatóriummal foglalkozó exemplumok sem egyeznek meg a Roánál lévőkkel, hanem Nádas egyik művéből veszi át azokat.²² Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lett volna egyezés a Taxonyi és a spanyol jezsuita által használt főként középkori források között. Így Taxonyi is vett exemplumokat Thomas Cantipratanus *Bonum universale de apibus* című művéből, használta a *Speculum exemplorum*ot, Johannes Trithemius *Annales Hirsaugiensis*ét és Laurentius Surius *De probatis Sanctorum historiis* című munkáját, ahogyan Petrus Venerabilis és Caesarius Heisterbacensis mirákulum-kollekcióiból merített.

¹⁸ JABLONKAY Gábor S.J., *Taxonyi János S. J. 18. századbeli magyar író élete és erkölcstanító példatára*, Kalocsa, 1910, 51–52.

¹⁹ *Uo.*, 53.

²⁰ *Uo.*, 63–64.

²¹ *Az emberek erkölcseinek és az Isten Igazságának tükörei. Az-az: Némely ritka, és válogatott történetek. A mellyeket egynehány authorokból öszve-szedvén, három részre osztott, és külömbféle üdvösséges tanúságokkal meg-világosított*, I–II, Győr, 1740, 1743.

²² *Uo.*, I, 517–519.